

MISCELLANEA

Andrzej Albiniak

POMOC LUDNOŚCI WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO W PRZYGOTOWANIACH DO PLEBISCYTÓW

Słowa kluczowe:	plebiscyty, województwo lubelskie, Uniwersytet Lubelski, wiece, odczyty
Schlüsselwörter:	Volksabstimmungen, Lubelskie Woiwodschaft, Lubliner Universität, Kundgebungen, Vorträge
Keywords:	plebiscites, Lublin Voivodeship, Lublin University, mass meetings, talks

Z perspektywy ludności województwa lubelskiego bodaj najistotniejszą kwestią była w okresie I wojny światowej i tuż po niej problematyka przynależności państwowej Chełmszczyzny i Podlasia Lubelskiego. Były to tereny bezpośrednio związane z Lubelszczyzną (jako regionem geograficznym i etnograficznym) i ich przynależność odnosiła się do przebiegu ewentualnej granicy państwowej w bezpośrednim sąsiedztwie omawianego regionu. Problematyka ta została jednak uregulowana i w bezpośrednim sąsiedztwie województwa lubelskiego kwestie przynależności państwowej wydawały się klarowne. Oczywiście należy pamiętać o tym, że front wojny polsko-bolszewickiej wkroczył na tereny tegoż województwa, więc problematyka przynależności państwowej była jeszcze w 1920 r. niestabilna.

Nie we wszystkich rejonach, w których zamieszkiwała ludność polska, sytuacja przynależności państwowej ustalona była rychło po zakończeniu I wojny światowej. Na terenach, na których zaplanowano przeprowadzenie plebiscytów sytuacja wyglądała inaczej niż na terenie województwa lubelskiego, a prowadzenie tam akcji plebiscytowej wymagało znacznego zaangażowania. Prowadzenie szeroko zakrojonej agitacji na terenach plebiscytowych wiązało się tak z nakładem sił ludzkich jak i znacznych nakładów finansowych pozwalających na prowadzenie wzmożonej działalności. Z perspektywy ludności województwa lubelskiego przygotowania do plebiscytów miało charakter wydarzeń dziejących się w oddali, a tym samym niestanowiących problemu w sposób bezpośredni dotyczącego ogółu mieszkańców tegoż województwa, aby zainteresować ludność Lubelszczyzny, Zamojszczyzny, Chełmszczyzny oraz Polesia i Podlasia Lubelskiego problematyką plebiscytową konieczne

było podjęcie działalności informacyjnej i uświadamiającej, wykazującej jakie walory dla bytu powstającego państwa polskiego mają tereny, na których miały się odbyć plebiscyty. Oczywiście najprościej było wykazać jakie znaczenie ma górnośląski okręg przemysłowy i rozwijające się na Śląsku (Górnym i Cieszyńskim) górnictwo węglowe. Próba podniesienia na terenach województwa lubelskiego wiedzy ogólnej o walorach terenów plebiscytowych nie ograniczała się jednak do problematyki śląskiej.

Próby dotarcia z przekazem do potencjalnych odbiorców musiały być prowadzone wielokierunkowo. W inny sposób starano się zainteresować problematyką plebiscytową inteligencję, a w inny robotników i chłopów. Co innego pobudzało zainteresowanie katolików, a nietożsame argumenty przemawiały do protestantów, czy wyznawców religii mojżeszowej. Inne argumenty wzbudzały zainteresowanie osób dorosłych, a inne młodzieży i dzieci, dlatego sposoby przekazu informacyjnego musiały być dostosowane do poszczególnych grup odbiorców¹. Pamiętać przy tym należy, że stan wiedzy ogólnej odbiorców przekazu zmuszał do dostosowania go do poziomu percepcji odbiorców. W tym kontekście istotny jest druk ulotny opublikowany w drukarni i litografii Józefata Pietrzykowskiego w Lublinie², na którym zaprezentowano mapę górnośląskich terenów plebiscytowych³, a tym samym dokonano identyfikacji przestrzennej konkretnych informacji⁴. Prawdopodobnie części ludności województwa lubelskiego należało przed stu laty unaocznic gdzie w ogóle znajduje się Górny Śląsk⁵. Natomiast zamieszczenie w legendzie mapy

¹ W niniejszym artykule nie zajęto się szerzej kwestią zainteresowania poszczególnych grup zamieszkujących tereny województwa lubelskiego problematyką plebiscytową, bo jest to bardzo szeroki temat (niestety udokumentowany w rozproszonych i bardzo niekompletnych źródłach), którego omówienie wymaga opracowania wszelkich typów docierania z przekazem do nich (w tym akcji wiecowych i odczytowych, przekazywania informacji w prasie i drukach ulotnych oraz realizowanych w ramach organizowania w komitetach pomocy) i wykazania wielu różnic wynikających tak z poziomu percepcji członków grupy, jak i ich zainteresowań i uświadamianych potrzeb, oraz wielu dodatkowych czynników, a tym samym omówienie tej problematyki znacznie przekracza możliwości dokonania tego na marginesie innej analizy.

² Drukarnia i litografia Józefata Pietrzykowskiego była na początku XX w. najbardziej uznanym zakładem tego typu w Lublinie; por. R. Rosiak, *Pietrzykowski Józefat*, w: *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa – Łódź 1972, s. 677. W litografii tej drukowano m.in. mapy; por. M. Trojnacka, *Pietrzykowski Józefat (Józefat)*, w: *Słownik biograficzny miasta Lublina*, red. T. Radzik, A.A. Witusik, J. Ziółek; t. 3, Lublin 2009, s. 232–233.

³ Przywołany druk ulotny znany jest m.in. ze zbiorów: Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: APL), Zbiór afiszów i druków ulotnych (dalej: ZAiDU), sygn. 967, Ulotka: „Przyłączmy Śląsk do Macierzy Ojczyzny”, Lit[ografia] J. Pietrzykowski, Lublin 1921; Muzeum Wojska Polskiego (dalej: MWP), sygn. 57505/104, Ulotka z mapą terenu plebiscytowego na Górnym Śląsku i napisem: „Przyłączmy Śląsk do Macierzy Ojczyzny”, Lit[ografia] J. Pietrzykowski, Lublin brak daty opublikowania (dwa egzemplarze).

⁴ Wedle Doroty Borowicz: „Cechą charakterystyczną każdej prezentacji kartograficznej jest identyfikacja przestrzenna informacji”; zob. – D. Borowicz, *Kartografia narodowościowa w propagandowej walce o Śląsk po pierwszej wojnie światowej*, Śląski Almanach Powstańcy, t. 5, 2019, s. 69.

⁵ Poziom wiedzy geograficznej, nade wszystko pośród ludności wiejskiej województwa lubelskiego, był przed około wiekiem dość niski. Za przykład może posłużyć informacja odnotowana przez Annę Haller (młodszą siostrę Błękitnego Generała – Józefa Hallera), która we wspomnieniach z pracy w szkole powszechnej w Janowie Lubelskim odniosła się do zdziwienia kobiety wiejskiej z podjanowskiej wsi, gdy pokazano jej mapę Polski i twierdzenia: *To Polska tak duża?*; zob. Archiwum Narodowe w Krakowie, Spuścizna Anny Haller, sygn. 3, „Notatki od 26 X 1959 – 18 II 1961”, rękopis, pag. 28; A. Haller[ówna], *Szkola w Janowie Lubelskim*, oprac. A. Albinia, Janowskie Korzenie, nr 23 z 11 XI

informacji o powierzchni górnośląskiego terenu plebiscytowego oraz liczebności zamieszkujących go Polaków i Niemców miało stanowić przekaz o polskości tego terenu⁶. Był to klasyczny przypadek propagandowego wykorzystania mapy za pośrednictwem przekazu treści narodowościowych⁷.

Niestety, przynajmniej jak na razie nie udało się autorowi ustalić, czy w czasie konstituowania się granic II Rzeczypospolitej na terenach województwa lubelskiego publikowano lub kolportowano inne druki ulotne, na których prezentowane były dodatkowe mapy terenów plebiscytowych. Wiadomo jednak, że na łamach prasy lubelskiej z końca drugiego dziesięciolecia XX w. gościła kartografia plebiscytowa. Przykładowo w odniesieniu do plebiscytu na Warmii, Mazurach i Powiślu zetknąć się można z prezentacją wizualną. Została ona opublikowana w Dodatku do „Ziemi Lubelskiej” z 2 X 1919 r.⁸ W tym przypadku mapę wykorzystano do celów propagandowych⁹, gdyż poza samą mapą terenów plebiscytowych wskazano w opisie ilość ludności polskiej i niemieckiej w poszczególnych powiatach, w których planowane było przeprowadzenie plebiscytu¹⁰.

O ile wiadomo, że na Górnym Śląsku wykorzystanie druków ulotnych do propagowania przekazu adresowanego do uprawnionych do głosowania było realizowane na wielką skalę¹¹, o tyle użycie ich do komunikowania określonych treści mieszkańcom województwa lubelskiego było realizowane na znacznie mniejszą skalę¹². Dysponujemy

2014, s. 10, przyp. 64; A. Albinia, *Siostra Błękitnego Generała w czasie pracy w Janowie Lubelskim*, w druku (artykuł przyjęty do druku w „Roczniku Lubelskim”).

⁶ W legendzie omawianej mapy, opublikowanej w formie druku ulotnego, odnotowano, że na górnośląskim terenie plebiscytowym zamieszkuje 1 270 000 Polaków i 700 000 Niemców; zob. APL, ZAiDU, sygn. 967, Ulotka: „Przyłączmy Śląsk do Macierzy Ojczyzny”, Lit[ografia] J. Pietrzykowski, Lublin 1921; MWP, sygn. 57505/104, Ulotka z mapą terenu plebiscytowego na Górnym Śląsku i napisem: „Przyłączmy Śląsk do Macierzy Ojczyzny”, Lit[ografia] J. Pietrzykowski, Lublin, [b.d.], (dwa egzemplarze).

⁷ Propagandowe wykorzystanie map odnosi się nade wszystko do sytuacji, gdy prezentowane są na mapie treści dotyczące narodowości, podbojów, ruchów wojsk itd.; por. M. Monmonier, *Haw to Lie with Maps*, Chicago – Londyn 1996, s. 87.

⁸ Dodatek do „Ziemi Lubelskiej” (dalej: Dod. „ZL”), nr 402 „ZL”, 2 X 1919, s. 1.

⁹ Wedle ustaleń Doroty Borowicz, specyficznie dobrane informacje zawarte w przekazie kartograficznym mogą być wykorzystywane w celu propagowania poglądów i przekonań oraz mogą oddziaływać w ten sposób na społeczeństwo; por. D. Borowicz, *Elementy propagandy w kartografii*, Prace i Studia Kartograficzne, t. 1: *Współczesne problemy metodyki kartograficznej*, red. M. Sirko, P. Cebryk, Lublin 2008, s. 21.

¹⁰ Dod. „ZL”, nr 402, 2 X 1919, s. 1.

¹¹ Polski Komisariat Plebiscytowy w Bytomiu wydawał druki ulotne w nakładzie 300–500 tys. sztuk; por. W. Zieliński, *Polska i Niemiecka propaganda plebiscytowa na Górnym Śląsku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1972, s. 105–106.

¹² Zasób wiedzy o kolportażu i ilości druków ulotnych dotyczących problematyki plebiscytowej, które rozpowszechniano na terenie województwa lubelskiego, jest obecnie dość ubogi. Wiadomo jednak, że w maju 1921 r. Wojewoda Lubelski przesłał do Starosty w Janowie Podlaskim 240 egzemplarzy odezwy Wojewódzkiego Komitetu Obrony Górnego Śląska w Lublinie, w celu rozplakatowania na terenie powiatu; por. APL, Starostwo Powiatowe Konstantynowski, sygn. 63, Obwieszczenie: „Nikt bez tego znaczka”, Warszawa 1921 r., b.n.s. Wiadomo również o przesłaniu przez Starostę Biłgorajskiego trzech egzemplarzy jakiejś odezwy do wszystkich urzędów gminnych w powiecie biłgorajskim. Starosta ów polecał: *zatrzymać takowe w Urzędzie, dając do przeczytania wszystkim interesantom i zachęcając do ofiar na Górny Śląsk*; zob. Archiwum Państwowe w Lublinie oddział w Kraśniku, Akta gminy Potok Górny, sygn. 983, Starosta [Biłgorajski] do wszystkich urzędów gminnych w powiecie, L. 235/1/11, Biłgoraj 1 III 1921 r., s. 116.

jednak danymi źródłowymi, że przynajmniej w odniesieniu do niektórych plebiscytowych druków ulotnych wydawano na Podlasiu Lubelskim polecenia administracyjne rozplakatowania ich *w miejscach widocznych i najbardziej przez ludność uczęszczanych*¹³. Innym rodzajem zachęty do aktywności plebiscytowej ludności zamieszkującej województwo lubelskie była działalność odczytowa¹⁴ i wiece, na których poruszano problematykę plebiscytową¹⁵. Zgromadzenia takie wykorzystywano nie tylko do transmisji wiedzy o terenach plebiscytowych, ale także do gromadzenia środków pomocowych. Wstęp na niektóre odczyty był płatny¹⁶, a pozyskane w taki sposób środki przekazywano na cele plebiscytowe. Podczas zgromadzeń publicznych organizowano również zbiórki na cele plebiscytowe, co miało miejsce nade wszystko na wiecach¹⁷. Zdarzało się również, że obchody rocznicowe niezwiązane z terenami plebiscytowymi wykorzystywano do gromadzenia środków na cele plebiscytowe. Przykładowo w taki sposób wykorzystano obchody rocznicy wybuchu powstania styczniowego w Zamościu. Wejście na zorganizowaną w 1920 r. uroczystość było biletowane (cena za miejsce wynosiła od 10 do 40 marek), jak to określono w treści afiszu: *NA PLEBISCYT ŚLĄSKI*¹⁸. Wiadomo również o przekazaniu 50% zysku z odczytu o elektryczności zorganizowanego przez dyrektora hrubieszowskiego gimnazjum *na plebiscyt na GÓRNYM ŚLĄSKU*¹⁹. Niestety

¹³ Archiwum Państwowe w Lublinie oddział w Radzynie Podlaskim (dalej: APLoRP), Akta gminy Tłuściec, sygn. 23, Starosta Radzyński do Burmistrzów i Wójtów powiatu radzyńskiego, L. 478/1, Radzyń [Podlaski] 30 V 1921 r., s. 55.

¹⁴ APL, ZAIDU, sygn. 51, Plakat: „Górny Śląsk musi być nasz”, Lit[ografia] Art[ystyczna] W. Głowczewski, Warszawa 1921 [W Archiwum Państwowym w Lublinie omawiany druk ulotny uznano za plakat; por. Dane za opisem jednostki na stronie www.szukajwarchiwach.pl (35/632/0/1.1/51)]. W niniejszym opracowaniu ustalenia poczynione przez archiwistów lubelskich zostały powielone, choć wzmiankowany druk ulotny to w rzeczywistości obwieszczenie]; Archiwum Państwowe w Zamościu (dalej: APZ), Zbiór afiszów, ogłoszeń i druków ulotnych (dalej: ZAOiDU), seria oświatowo-kulturalne, sygn. 1520, Afisz: „Zaproszenie na odczyt profesora M. Pieszko o Śląsku Górnym i Cieszyńskim. Komitet Zbiórki na fundusz plebiscytowy Śląska”, Druk Szpera, Zamość 1920; Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie, rkps 1841/III, H. Wierciński do Wojewody Lubelskiego, brak miejsca i roku napisania, k. 24 [starej foliacji 22, 78]; „GL”, R. VII, nr 81 z 22 III 1920, s. 2; Z. Daszyńska-Golińska, *Śląsk dla Polski (Odczyt, wypowiedziany d. 14/IX w Puławach)*, Lublin 1919; A. Wojtkowski, *Katolicki Uniwersytet Lubelski 1918–1964*, w: *Księga jubileuszowa 50-lecia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, kom. red. S. Kunowski, W. Müller, ks. M. Rechowicz, Z. Sułowski, A. Wojtkowski, Lublin 1969, s. 47; R. Bender, *Echa powstań śląskich w Lubelskiem*, Studia Śląskie, seria nowa, t. 38: 1981, s. 106; *idem*, *Lublin a powstania śląskie*, w: *Encyklopedia Powstań Śląskich*, zesp. red. F. Hawranek, A. Kwiatek, W. Lesiuk, M. Lis, B. Reiner; Opole 1982, s. 277.

¹⁵ APZ, ZAOiDU, seria polityczno-społeczna, sygn. 18, Ulotka Komitetu Plebiscytowego Ziemi Zamojskiej: „Precz z plebiscytem na polskiej ziemi”, Druk Braci Hernhut, Zamość nie później niż 3 VI [1920 r.]; APZ, ZAOiDU, seria polityczno-społeczna, sygn. 19, Ulotka Komitetu Plebiscytowego Ziemi Zamojskiej: „Precz z plebiscytem na polskiej ziemi”, Druk Braci Hernhut, Zamość nie później niż 3 VI [1920 r.]; *Pisma ulotne Stronnictw Ludowych w Polsce 1895–1939*, zebrał i oprac. S. Kowalczyk, A. Łuczak, Warszawa 1971, s. 408; „ZL”, R. XIV, nr 372 z 14 IX 1919, s. 2.

¹⁶ Przykładowo 2 marki kosztował wstęp na wykład „Zbieranie ziem Polskich”, przygotowany przez o. Jacka Woronieckiego; por. „GL”, R. VII, nr 81 z 22 III 1920, s. 2. Nie wiadomo jednak na jaki cel przeznaczona była opłata pobierana od słuchaczy wzmiankowanego odczytu.

¹⁷ „ZL”, R. XIV, nr 372 z 14 IX 1919, s. 2; „GL”, R. VIII, nr 41 z 11 II 1921, s. 3.

¹⁸ Muzeum Zamojskie w Zamościu, nr inw. MZ/412/AR, Afisz: „Na plebiscyt śląski”, Drukarnia Braci Hernhutów, Zamość 23 I 1920 r.

¹⁹ APL, Starostwo Powiatowe Hrubieszowskie (cytuję dalej: SPH), sygn. 305, Obwieszczenie: „W niedzielę 16 stycznia...” dotyczące odczytu pt. „Elektryczność?” [Hrubieszów] 1921, s. 5.

w literaturze przedmiotu zetknąć się można z całą masą merytorycznych błędów przy przekazywaniu informacji o organizowanych na terenie województwa lubelskiego akcjach na rzecz ludności terenów plebiscytowych²⁰.

W prasie lubelskiej odnaleźć można ogromną ilość informacji o przekazywaniu datków na cele plebiscytowe. Były one przekazywane na rzecz wszystkich przygotowywanych plebiscytów. Ponieważ niniejszy tekst powstał w związku z setną rocznicą plebiscytu na Warmii, Mazurach i Powiślu, dlatego zdecydowano się na wskazanie kilku przykładów przekazywania na terenie województwa lubelskiego datków na cele związane z plebiscytem przygotowywanym na północy. Przykładowo na łamach „Głosu Lubelskiego” z 22 II 1920 r. poinformowano, że: *Z okazji zaślubin p. Janiny Sędzianki z p. Stefanem Kuczyńskim składają kor. 80 na fundusz plebiscytowy Mazurski Gustawowie*

²⁰ Za przykład twierdzenia przytoczonego w wywodzie podstawowym posłużyć może sytuacja dotycząca Janowa Lubelskiego. W opracowaniach dotyczących dziejów tego miasta zwracano uwagę na przekazanie 120 tys. marek polskich (zebranych w czasie wieców, odczytów i zbiorów organizowanych przez okres miesiąca przez miejscowy Komitet Obrony Narodowej) na ręce marszałka Wojciecha Trą[m]pczyńskiego w ramach pomocy dla Górnego Śląska; por. K. Wszelaki, *Janów Lubelski w okresie międzywojennym*, w: *Janów Lubelski 1640–2000*, zesp. red. Z. Baranowski, B. Nazarewicz, J. Łukasiewicz, Janów Lubelski 2000, s. 152; K. Wszelaki, *op. cit.*, s. 147; A. Mazur, *Organizacje społeczne i ich rola w niesieniu pomocy (cz. II)*, Janowskie Korzenie, nr 24 z 3 V 2015, s. 22; *Eadem*, *Opieka społeczna w powiecie janowskim w latach 1914–1945*, Prace z Dziejów Szkolnictwa i Opieki Społecznej w Polsce, red. M. Surdackiego, t. 18, w: *Źródła i monografie Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, nr 446, Lublin 2017, s. 80–81. W przytoczonych opracowaniach nazwisko Marszałka Sejmu zostało w zaskakujący sposób zmienione. Tak w odniesieniu do problematyki ogólnopolskiej (jako Marszałek Sejmu), jak i w działaniach na rzecz Górnego Śląska był on postacią wybitną. Marszałek Wojciech Trąpczyński stał bowiem od czerwca 1920 r. na czele Centralnego Komitetu Plebiscytowego; por. W. Zieliński, *op. cit.*, s. 88; M. Cygański, *Komitet Plebiscytowy Okręgu Łódzkiego i jego akcja pomocy dla ludności Górnego Śląska w latach powstania i plebiscytu (1919–1921)*, Studia Śląskie, t. 44: 1986, s. 174. Natomiast we wzmiankowanych powyżej pracach Wszelaki pisał o nim jako o Trąpczyńskim, a Mazur jako o Rąpczyńskim. Dodatkowo z niejasnych przyczyn Mazur w pracy opublikowanej w 2017 r., powołując się na ustalenia Wszelakiego opublikowane w 2000 r., twierdziła, że znajdują się one stroną wcześniej niż w rzeczywistości się one znajdują (odnosiła się ona do strony 151, a nie 152). Źródłem informacji przytoczonych przez Wszelakiego, i powtórzonych przez Mazur, były materiały Wojewódzkiego Komitetu Obrony Narodowej w Lublinie. W sprawozdaniu Powiatowego Komitetu Obrony Narodowej w Janowie Lubelskim za okres od 10 VII 1920 r. do 10 II 1921 r. odnotowano m.in. *Obecnie Pow[iatowy] K[omitet] O[brony] N[arodowej] ujmuje w swe ręce akcje pomocy dla Górnego Śląska, tworzy Komitety pod swoją egidą, urządza wiece i odczyty, oraz zarządza zbiórką na plebiscyt – wysyłając ogółem na ręce Marszałka Sejmu TRAMP CZYŃSKIEGO (nazwisko zapisane jest z błędem: „Tramp...” zamiast „Trąpc...”)* przeszło 120.000 mkp. za miesiąc działalności; zob. APL, Wojewódzki Komitet Obrony Narodowej w Lublinie, sygn. 14, „Sprawozdanie z działalności Powiatowego Komitetu Obrony Narodowej w Janowie Lubelskim za czas od dn. 10 VII 1920 r. do dn. 10 II 1921 r.”, L. 69, Janów Lubelski 15 II 1921 r., s. 11. Zestawiając treść przytoczonego fragmentu sprawozdania z twierdzeniem Wszelakiego i Mazur okazuje się, że autorzy ci uszczuplili wysokość pomocy materialnej kierowanej przez wzmiankowany Powiatowy Komitet na rzecz Górnego Śląska. W sprawozdaniu odnotowano bowiem, że przekazano ponad 120 tys. marek polskich, a wzmiankowani autorzy twierdzili, że suma ta wynosiła 120 tys. marek polskich. Nie określili oni jednak, skąd zaczerpnęli informację zmniejszającą wysokość przekazanej z Janowa Lubelskiego na Górny Śląsk za pośrednictwem Marszałka Sejmu. Przyjąć dlatego należy, że utrwalana w literaturze wzmianka o przekazaniu pomniejszonej kwoty jest nieuprawniona. W przypadku sum zgromadzonych na rzecz Górnego Śląska w Janowie Lubelskim zwrócić należy uwagę również na przekaz prasowy, bo daje on możliwość wnikięcia w sposób gromadzenia funduszy. Jak twierdzono na łamach „Głosu Lubelskiego”, w korespondencji ze stycznia 1921 r.: „Komitet Obrony Śląska rozporządza już dziś kwotą przewyższającą 100 000 mkp. która z dniem każdym rośnie i tak np. (w oryginale „n.p.”) Komendant Pol. zebrał wśród funkcjonariuszy przeszło 12 000 mk.[.] dochód z jednej z zabaw, urządzonych na cel wspomniany [w oryginalnym tekście odnoszono się powyżej do górnośląskiej akcji plebiscytowej] przyniósł około 30.000 mk. co jak na Janów jest bardzo poważną kwotą”. W tym samym tekście odnoszono się również do zbiorów organizowanych w czasie wieców jak i w szkołach; por. „GL”, R. VIII, nr 41 z 11 II 1921, s. 3.

Scholtzowie²¹. W tym samym numerze „Głosu Lubelskiego” poinformowano także, że w administracji tegoż pisma złożono na *Fundusz plebiscyt[owy] Warmii²² i Mazur. 30 fun. 3 rub. 3004.40 hal.*²³. Z prasy lubelskiej jest też znany wieloczęściowy wykaz składek dokonanych przez miejscowe instytucje finansowe i handlowe na rzecz Mazurskiego Komitetu Plebiscytowego²⁴. Ukazywały się również ogłoszenia prasowe, których treść może wydawać się dość banalna, ale niosą one przekaz o ofiarach pieniężnych. Przykładowo w „Głosie Lubelskim” z 3 VII 1920 r. odnotowano: *Nieprzyjęte przez Lud. Kł. za słomę mk 15 składa J. B. na plebiscyt Warmiński*²⁵.

Niezmiernie istotna jest działalność środowiska nauczycielskiego i inicjowanie przez nie akcji pośród młodzieży i dzieci. Znana jest chociażby działalność kierownika szkoły w Anopolu, *który wśród dziatwy szkolnej zebrał pewną sumę, a zainicjowany przez niego dzień na plebiscyt przyniósł około 2000 marek*²⁶. Jak twierdzono w styczniu 1921 r.: *W ogóle nauczycielstwo powiatu [janowskiego] akcję plebiscytową propaguje gorąco, czego dowodem są znaczne wśród młodzieży zebrane sumy*²⁷. W działania na rzecz plebiscytowego ustalania północnej granicy Rzeczypospolitej angażowało się również środowisko szkolne Lublina. Znana jest informacja o zbiórce na rzecz plebiscytu mazurskiego zorganizowanej w klasie trzeciej Szkoły Lubelskiej, podczas której uzyskano 10 mk. i 28 kor.²⁸ Na łamach „Głosu Lubelskiego” z 21 III 1920 r. ukazało się podziękowanie: *Za zebranie na rzecz Mazurskiego Komitetu plebiscytowego staraniem p. Otylii²⁹ Tosio od Nauczycielstwa szkół powszechnych II, IX i XXI 305 mk. i 100 kor., oraz od uczennic szkoły XXI – 60 mk. i 30 koron*³⁰. Chodzi w tym przypadku prawdopodobnie o zmarłą 30 X 1925 r. Otylię Tosio, wdowę po lekarzu, której pogrzeb odbył się na cmentarzu ewangelickim³¹. Stanowi to potwierdzenie za-

²¹ „GL”, R. VII, nr 52 z 22 II 1920, s. 7.

²² W oryginale: „Warmji”.

²³ „GL”, R. VII, nr 52 z 22 II 1920, s. 7.

²⁴ W „Głosie Lubelskim” z 19 III 1920 r. zawarte jest podziękowanie dla: 1) lubelskiego oddziału Banku Handlowego w Warszawie za 1000 mk., 2) lubelskiego oddziału Banku Handlowego w Łodzi za 1000 mk., 3) filii lubelskiej Galicyjskiego Ziemińskiego Banku Kredytowego za 1000 mk., 4) wspólnej reprezentacji Banku i Banku Przemysłowego Królestwa Galicji i Lodomerii za 1000 mk., 5) Banku Polskiej Ziemi w Lublinie za 1000 mk., 6) Kasy Pożyczkowej Przemysłowców Lubelskich za 500 mk., 7) Polskiego Towarzystwa Wzajemnego Kredytu za 500 mk., 8) oddziału lubelskiego Banku Związku Spółek Zarobkowych za 500 mk., 9) Towarzystwa Akcyjnego „Ziemiianin” za 1000 mk., 10) oddział lubelski Towarzystwa Akcyjnego Handlowo Przemysłowego „L. Z. Borkowski” za 500 mk., 11) Zarządu Związku Górzelników za 1000 mk., 12) Towarzystwa Handlowo Przemysłowego Józef Seydler za 500 mk., 13) Domu Handlowego Apolinary Schmalhofer w Lublinie za 500 mk., 14) Spółki Akcyjnej Przemysłu Leśnego za 500 mk., 15) działu bławatnego Polskiej Centrali handlowej za 100 mk.; por. „GL”, R. VII, nr 78 z 19 III 1920, s. 3.

²⁵ „GL”, R. VII, nr 178 z 3 VII 1920, s. 3.

²⁶ „GL”, R. VIII, nr 41 z 11 II 1921, s. 3.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ „GL”, R. VII, nr 148 z 3 VI 1920, s. 3.

²⁹ W oryginale: „Otyliji”.

³⁰ „GL”, R. VII, nr 80 z 21 III 1920, s. 6.

³¹ „GL”, R. XII, nr 300 z 1 XI 1925, s. 7. Nie można wykluczyć, że wymieniana w wywodzie podstawowym Otylia Tosio to osoba, która w maju 1939 r. była świadkiem przekazania księgozbioru ks. superintendenta dr. Aleksandra Schoeneicha (powinno być: Schöneicha), przez jego spadkobierców, Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Lublinie. Wy-

angażowania się ewangelików lubelskich w gromadzenie środków na rzecz plebiscytu mazurskiego. Sprawa zaangażowania się ewangelików lubelskich w problematykę plebiscytową związana była z powstałym w Warszawie Zrzeszeniem Plebiscytowym Polaków Ewangelików współdziałającym z *Komitetem mazurskim w akcji, zmierzającej do zjednoczenia protestanckich Mazurów i innych protestanckich etnograficznie polskich dzielnic z Państwem Polskim*³². Statut wzmiankowanego Zrzeszenia przewidywał tworzenie kół prowincjonalnych, dzięki czemu w Lublinie pastor A[leksander Edward] Schöneich przyjmował zgłoszenia do lubelskiej sekcji Zrzeszenia Plebiscytowego Polaków Ewangelików³³.

Zaangażowanie różnych grup religijnych w prace plebiscytowe przybierało różne formy. Przykładowo rzymskokatolicki biskup lubelski zachęcał dziekanów do pomocy dla Górnego Śląska³⁴, a Żydowski Komitet Ratunkowy w Hrubieszowie podjął się urzędzenia 8 II 1921 r. *wieczoru tanecznego na rzecz plebiscytu na Górnym Śląsku*³⁵. Przykładów zaangażowania się różnych grup religijnych i wyznaniowych w działania na rzecz plebiscytowców jest znacznie więcej w zachowanych źródłach, ale w niniejszym opracowaniu prezentowane są zaledwie wybrane przykłady.

Powyżej odnotowane zostało zaangażowanie mieszkańców Lublina w problematykę mazurską, nie zapominano jednak w tym mieście także o problematyce warmińskiej. Na łamach prasy lubelskiej z początku marca 1920 r. zwracano uwagę na konieczność zaktywizowania zaangażowania się w problematykę warmińską. Twierdzono ówczesnie w Lublinie, iż: *W pracach przygotowawczych do plebiscy-*

mieniona Otylia Tosio miała w 1945 r. sześćdziesiąt dwa lata i to m.in. w oparciu o jej pisemne oświadczenie próbowano w styczniu 1945 r. odzyskać ten księgozbiór z depozytu Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie; por. Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego (dalej: PKWN), sygn. XIV/22, E. Scholtz – za Radę Kościelną Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Lublinie do Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego, Resort Oświaty, w Lublinie, Nr 7/Rz/44, Lublin 11 XI 1944, pag. 56; AAN, PKWN, sygn. XIV/22, Amalia Semadeni i Otylia Tosio, Notarialne potwierdzenie przysięgi uczynione 3 I 1945 r. w Lublinie przed notariuszem przy Wydziale Hipotecznym Sądu Okręgowego w Lublinie Julianem Borkowskim, nr rep. 3, Lublin 3 I 1945, pag. 58. Kim była Otylia Tosio zaangażowana w Lublinie w gromadzenie funduszy na plebiscyt mazurski nie jest tym samym na razie ostatecznie ustalone.

³² „GL”, R. VII, nr 66 z 7 III 1920, s. 3. W wykorzystanym tekście prasowym, zatytułowanym: *Zrzeszenie plebiscytowe Polaków-ewangelików* stosowano nazwę sugerującą zapis jej w przytoczony sposób, jednakże w tekście i podpisie wskazano nazwę własną: „Zrzeszenie Plebiscytowe Polaków Ewangelików”; por. *Ibidem*. Dlatego w wywodzie podstawowym wskazano nazwę własną. Przywołane w wywodzie podstawowym twierdzenie zaczerpnięte z gazety wydawanej w Lublinie stanowi bezpośrednie odniesienie do statutu powstałego w Warszawie Zrzeszenia Plebiscytowego Ewangelików-Polaków; por. Instytut Północy im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, sygn. PTH-R-113, F.M. Leyk, *Plebiscyt. Historia plebiscytu na Mazurach pruskich*, 1936, s. 90.

³³ „GL”, R. VII, nr 66 z 7 III 1920, s. 3.

³⁴ A. Mazur, *Organizacje społeczne...*, nr 25 z 11 IX 2015, s. 32; *Eadem*, *Opieka społeczna...*, s. 98.

³⁵ APL, SPH, sygn. 305, Szachny Brandlo – Prezes Żydowskiego Komitetu Ratunkowego w Hrubieszowie do Starostwa w Hrubieszowie, Nr 20, Hrubieszów 4 II 1921 r., s. 22. Wzmiankowany komitet występował również o zgodę na urządzenie 13 II 1921 r. *wieczoru tanecznego* informując, że dochód z niego *będzie wniesiony do Starostwa na cel plebiscytu na Górnym Śląsku*; zob. APL, SPH, sygn. 305, [Szachny] Brandlo – Prezes Żydowskiego Komitetu Ratunkowego w Hrubieszowie do Naczelnika Policji w Hrubieszowie, L.dz. 20, Hrubieszów 12 II 1921 r., s. 23.

tu za mało³⁶ się dotąd zwraca uwagi na Warmię^{37, 38}. Choć oczywiście w okresie sprzedającym odnotowywano informacje chociażby o lubelskich wiecach, w czasie których poruszano tak problematykę warmińską jak i mazurską. Przykładowo podczas wiecu z 14 IX 1919 r. odbywającego się w sali lubelskiego Towarzystwa Muzycznego przemawiał m.in. Dąbrowski z Warmii i Gracz z Mazur, którym przekazano zebrane podczas tegoż wiecu 1444 kor., 70 hał, 15 rub., 6. mk., 50 f., o czym informowano na łamach Dodatku do „Ziemi Lubelskiej” z 16 IX 1919 r.³⁹

Dostrzec też należy, że prasa lubelska zaangażowała się w poszukiwanie osób zamieszkujących poza Mazurami, którzy uprawnieni byli do głosowania w plebiscycie, takie ogłoszenie, zatytułowane: *Bacność Mazurzy!*, ukazało się przykładowo w „Głosie Lubelskim” z 21 IV 1920 r.⁴⁰ Zachowały się również dane o poszukiwaniu na terenie województwa lubelskiego osób uprawnionych do wzięcia udziału w plebiscycie górnośląskim i ułatwieniach przygotowanych dla takich osób. Przykładowo w oparciu o akta Starostwa Powiatowego w Lublinie można zwrócić uwagę na trzy odgórne akcje realizowane na terenie województwa lubelskiego. Akcję wywierania wpływu na pracodawców, by ci wypłacali pełne wynagrodzenie osobom uprawnionym do głosowania w górnośląskim plebiscycie za cały okres wyjazdu na Śląsk w celu wzięcia udziału w głosowaniu, jak i zagwarantowania im zatrudnienia w dotychczasowym miejscu pracy po powrocie z Górnego Śląska. Kolejna akcja organizowana na terenie województwa lubelskiego polegała na zapewnieniu opieki nad dziećmi plebiscytowców, gdy oboje rodzice udawali się na głosowanie na Śląsk. Polegała ona na zagwarantowaniu dzieciom osób udających się na górnośląski plebiscyt, na czas wyjazdu rodziców, miejsca w ochronkach i przytułkach. Trzeci typ akcji odnosił się do zapewnienia opieki nad domostwem udających się na plebiscyt⁴¹. W tym przypadku rolę przedstawicieli administracji lokalnej było

³⁶ W oryginale: „zamało”.

³⁷ W oryginale: „Warmię”.

³⁸ „GL”, R. VII, nr 66 z 7 III 1920, s. 3. W odniesieniu do problematyki warmińskiej zwracano w Lublinie uwagę na szczególne niebezpieczeństwo związane z działalnością na tym terenie zgermanizowanego duchowieństwa. Przykładowo w artykule zatytułowanym: *O Warmię* twierdzono, że na Warmii germanizacja wrze „od szeregu lat, tem niebezpieczniejsza, że udział w niej biorą miejscowi księża, zniemczeni przez wychowanie w niemieckich gimnazjach i w seminarium [w oryginale: „seminarium”] w Bransbergu – albo też rodowici Niemcy-katolicy”; por. *Ibidem*.

³⁹ Dod. „ZL”, nr 374, 16 IX 1919, s. 1.

⁴⁰ „GL”, R. VII, nr 108 z 21 IV 1920, s. 2. Celowe wydaje się przytoczenie całej treści wzmiankowanego w wydawczym podstawowym ogłoszenia, brzmiało ono w następujący sposób: „Wydział Statystyczny Mazurskiego Związku Ludowego, dla terenu plebiscytowego Mazur, wzywa niniejszem wszystkich Polaków **urodzonych** na ternie głosowania obejmującym powiaty: Ostródzki, Niborski, Jańsborski, Żądzborski, Szczycieński, Lecki, Lecki i Olecki (Margrabowa), aby podali dokładny adres wszystkich osób obojga płci od 20[-]go roku poczynszy z wymienieniem miejscowości, daty urodzenia, zawodu i wyznania, mieszkających obecnie na obczyźnie lub **w wolnej już Polsce** w celu przybycia na głosowanie za Polską. Również wzywa się wszystkich mieszkańców wymienionych powiatów o podanie adresu krewnych i znajomych mieszkających na obczyźnie, a urodzonych w tych powiatach”. W ogłoszeniu wskazano również olsztyński adres, na który należało kierować zgłoszenia. Odnotować należy, że wytłuszczenia (zastosowanie pogrubionej czcionki) zaznaczone w przytoczonym powyżej tekście zawarte są w oryginale opublikowanym na łamach lubelskiego dziennika; por. „GL”, R. VII, nr 108 z 21 IV 1920, s. 2.

⁴¹ Dane dotyczące koordynowania wzmiankowanych w wydawczym podstawowym akcji na terenie powiatu lu-

stworzenie możliwości wyjazdu na plebiscyt osób uprawnionych do wzięcia w nim udziału w taki sposób, by nie poniosły one w związku z nim uszczerbku materialnego. Przykładowo Wójt Bychawy informował pismem z 18 lutego 1921 r. Starostę Lubelskiego, że uprawnieni do udziału w plebiscycie górnośląskim mieszkańcy Woli Bychawskiej wybierają się nań, po czym dodawał: *wszelkie zaś udogodnienia wyjazdu, zabezpieczenie inwentarza żywego i mieszkania tymże zapewniłem*⁴².

Udzielana była także pomoc dla osób prowadzących agitację na terenach, na których miały się odbyć plebiscyty. Przykładowo w czasie przygotowań do plebiscytu na Warmii, Mazurach i Powiślu przyjeżdżały do Lublina delegacje z Mazur, by zapoznać się z polskością. Taka delegacja przybyć miała przykładowo 15 XI 1919 r., o czym ponad tydzień wcześniej informowano na łamach „Ziemi Lubelskiej”⁴³.

W prasie lubelskiej można natrafić również na informacje o trudnej sytuacji ludności polskiej na terenach plebiscytowych. Takie informacje dotyczące Warmii i Mazur odnaleźć można przykładowo w tekstach zatytułowanych: *Rozpacзлиwa sytuacja ludności polskiej na Warmii*⁴⁴ i *Mazurach*⁴⁵ oraz *Niemcy znęcają się nad Polakami na północnych terenach plebiscytowych*⁴⁶.

Kumulacja zaangażowania się ludności województwa lubelskiego w problematykę związaną z terenami plebiscytowymi nastąpiła niebawem po wybuchu III powstania śląskiego. Nie była to już jednak pomoc w przygotowaniach do plebiscytu, tylko pomoc dla walczącego Górnego Śląska⁴⁷, a tym samym pomoc nieobjęta tematem niniejszego opracowania. Jednakże wzmagająca się wiosną i latem 1921 r. ofiar-

belskiego odnaleźć można przykładowo w: APL, Starostwo Powiatowe w Lublinie (dalej: SPL), sygn. 161, Wojewoda Lubelski do Starostów w województwie lubelskim oraz do Komisarza Rządu na miasto Lublin, L. 423/Pr, Okólnik nr 26, Lublin 23 I 1921 r., s. 3. Odniesień do wskazywanych w wywodzie podstawowym działań w tej samej tece archiwalnej jest więcej. Tożsame działania podejmowano na terenie innych powiatów województwa lubelskiego, przykładowo na terenie powiatu łukowskiego; por. APL, Wydział Powiatowy w Łukowie (dalej: WPL), sygn. 390, Starosta Łukowski do Burmistrzów i Wójtów w powiecie łukowskim, L. 57/P, Łuków 27 I 1921 r., bpag. Podejmowano je również na terenie powiatu konstantynowskiego; por. APLoRP, Akta gminy Witulin, sygn. 22, Starostwo Konstantynowskie do Komendanta Policji, Burmistrzów i Wójtów Gmin Starostwa Konstantynowskiego, Nr 95/I, Janów Podlaski 3 II 1921 r., s. 23. Chociażby kwestia wypłacania wynagrodzenia za czas wyjazdu na głosowanie plebiscytowe osobom zamieszkującym poza obszarem objętym plebiscytem górnośląskim była już wielokrotnie wzmiankowana i omawiana w literaturze przedmiotu; por. (przykładowo): W. Mrozek, *Moje przeżycia w walkach narodowo-społecznych o wolność ludu śląskiego, w: Pamiętniki Powstańców Śląskich*, t. 2, kom. red. F. Szymiczek, R. Hajduk; Katowice 1961, s. 106–108; L. Ręgorowicz, *Wspomnienia śląskie i poznańskie z lat 1919–1934*, Opole 1976, s. 34–35.

⁴² APL, SPL, sygn. 161, Wójt Bychawy do Starostwa w Lublinie, L. 243, Bychawa 18 II 1921 r., s. 17.

⁴³ ZL. R. XIV, nr 462 z 7 XI 1919, s. 2.

⁴⁴ Woryginał: „Warmii”.

⁴⁵ „GL”, R. VII, nr 127 z 12 V 1920, s. 3.

⁴⁶ „GL”, R. VII, nr 190 z 15 VII 1920, s. 4.

⁴⁷ Problematyka pomocy kierowanej z terenu województwa lubelskiego na Górny Śląsk w czasie III powstania śląskiego znalazła odzwierciedlenie we wzmiankowanych powyżej pracach Ryszarda Bendera oraz w: G. Maestri, *Lublin i III powstanie śląskie w świetle prasy lubelskiej*, Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, R. 16: 1973, nr 2 (62), s. 47–54; J.P. Maestri, *Reakcja Lublina na wydarzenia trzeciego powstania śląskiego, w: Z walk o polskość Śląska 1919–1921*, red. I. Pawłowskiego, Opole 1974, s. 139–148; A. Albiński, „Teraz więc do walki: my do walki pieniężnej, Ślązacy orężnej”. *Kilka uwag o działaniach w czasie III powstania śląskiego*, lubelskiego Uczniowskiego Komitetu Walki o Śląsk Górny, Śląski Almanach Powstańczy, t. 5, 2019, s. 85–102.

ność miała dość niespodziewany finał. W pierwszej połowie lipca 1921 r. na tereny omawianego województwa przybywa znaczna grupa powstańców śląskich⁴⁸, ewakuowanych z terenu niedawnych walk. Trafiają oni do Zamościa⁴⁹, Chełma⁵⁰ i Białej Podlaskiej⁵¹. Bezpośredni kontakt autochtonicznej ludności z przybyszami ze Śląska okazał się dość nietypowy. W Chełmie powstańcy zostali zakwaterowani w koszarach⁵², z których niebawem ruszyli do miasta, a tam ich zainteresowaniem cieszyły się sklepy monopolowe, które zaczęli rabować, a prawdopodobnie będąc już pod wpływem alkoholu przystąpili do niszczenia i okradania także innych sklepów. Eskalację wydarzeń dość dobrze ilustruje jedno z policyjnych pism⁵³. Również w Białej Pod-

⁴⁸ Powstańcy śląscy byli ewakuowani w lipcu 1921 r. nie tylko na tereny województwa lubelskiego, ale przykładowo również na tereny kielecczyny; por. W. Caban, J. Grzywna; *Stosunek społeczeństwa Kielecczyny do powstań i plebiscytu na Górnym Śląsku*, Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka, R. XXXII: 1977, nr 4, s. 477.

⁴⁹ APL, Urząd Wojewódzki w Lublinie (z dwudziestolecia międzywojennego) Wydział Społeczno-Polityczny (dalej: UWL-WSP), sygn. 900, Starosta [Zamojski] do Wojewody Lubelskiego, L. 4/21, Zamość 20 VII 1921 r., s. 17; APZ, ZAOiDU, seria polityczno-społeczna, sygn. 22, Afisz: „We wtorek, dnia 12 lipca 1921 r. przybywają do Zamość[cia] Powstańcy Górnego Śląska”, Drukarnia Szpera, Zamość nie później niż 12 VII 1921 r.

⁵⁰ APL, UWL-WSP, sygn. 900, Urząd Wojewódzki do Szefa Sztabu D[owództwa] O[kręgu] G[eneralnego] w Lublinie, L. 165/Tajne, [Lublin] 20 VII 1921 r., s. 1–2; APL, UWL-WSP, sygn. 900, Starosta Chełmski do Wojewody Lubelskiego, L. 20/P, Chełm 16 VII 1921 r., s. 4–6; APL, UWL-WSP, sygn. 900, Prokuratura przy Sądzie Apelacyjnym w Lublinie do Wojewody Lubelskiego, N[r] 1498/21, [Lublin] 20 VII 1921 r., s. 8; APL, UWL-WSP, sygn. 900, Komendant Policji Państwowej powiatu Chełmskiego do Komendanta Policji IV Okr[ęgu] Lubelskiego w Lublinie, Nr 5809, [Chełm] 16 VII 1921 r., odpis, s. 15.

⁵¹ APLoRP, Akta miasta Białej Podlaskiej (dalej: AmBP), sygn. 197, Dowódca Garnizonu do Magistratu Białej Podlaskiej, nie później niż 11 VII 1921 r., s. 5; APLoRP, AmBP, sygn. 197, Obwieszczenie Magistratu miasta Białej Podlaskiej o przyjęciu i powitaniu przybyłych do Białej powstańców górnośląskich, Nr 4718, Biała Podlaska 11 VII 1921 r., s. 6; APL, UWL-WSP, sygn. 900, Starostwo w Białej Podlaskiej do Wojewody Lubelskiego, Nr 1323, [Biała Podlaska] 19 VII 1921 r., s. 9–10; APL, UWL-WSP, sygn. 900, Starostwo w Białej Podlaskiej do Wojewody Lubelskiego, L. 1323, [Biała Podlaska 19 VII 1921 r.], s. 11–13.

⁵² APL, UWL-WSP, sygn. 900, Komendant Policji Państwowej powiatu Chełmskiego do Komendanta Policji IV Okr[ęgu] Lubelskiego w Lublinie, Nr 5809, [Chełm] 16 VII 1921 r., odpis, s. 15.

⁵³ W piśmie kierowanym z Komendy Policji Państwowej powiatu chełmskiego do Komendy Policji IV Okręgu Lubelskiego z 16 lipca 1921 r. (podpisanej przez chełmskiego Komendanta Wilczyńskiego i Sekretarza Geberta) twierdzono: *W dniu 11. lipca 1921 r. przybyło do Chełma około 1000 powstańców górnośląskich, których miejscowe służby garnizonowe zakwaterowały w koszarach wojskowych. W ciągu pierwszych czterech dni powstańcy zachowywali się względnie poprawnie, prócz kilku drobnych spraw zakłócania spokoju publicznego przez poszczególnych pijanych osobników poważniejszych zająć nie było. Dopiero w dniu 15. lipca krążąca po mieście większa gromada powstańców poczęła rabować sklepy żydowskie. Poszczególne wypadki rabunków powtarzały się przez cały dzień. Według zeznań poszkodowanych niektórych właścicieli sklepów powstańcy terroryzowali ich z bronią w ręku. Interwencja Policji była bardzo utrudniona, gdyż powstańcy zbiorowo przeciwstawiali się, nie pozwalając zatrzymywać winnych. Policja jednak zaarrestowała trzech osobników z zrabowanymi ubraniami i sprowadziła ich do Komendy. Wówczas powstańcy poczęli się na mieście gromadzić w większej liczbie, doniesiono mi, że zamierzają napaść na Komendę i odbić zaarrestowanych. Zawiadomiłem o tym Dowództwo Garnizonu, które wysłało do Komendy około 50 żołnierzy. Wkrótce po przybyciu wojska, gromadnie nadeszli powstańcy w liczbie mniej więcej 500 osób, lecz kordon żołnierzy i policjantów do lokalu policji ich nie dopuścił. Gwałtownie domagali się zwolnienia zaarrestowanych, grożąc napaścią i odbiciem. Po spisaniu protokołów [w oryginale: „protokółów”] przeciwko owym trzem zatrzymanym powstańcom, nie chcąc dopuścić do poważniejszych awantur, takowych zwolniłem. Zameldowań o rabunkach dotychczas wpłynęło do Komendy na ogólną sumę 150 000. Podając powyższe do wiadomości, proszę o wydanie jak najenergiczniejszych [w oryginale: „jakkajenergiczniejszych”] zarządzeń, celem ukarania na przyszłość tego rodzaju gwałtów; zob. APL, UWL-WSP, sygn. 900, Komendant Policji Państwowej powiatu Chełmskiego do Komendanta Policji IV Okr[ęgu] Lubelskiego w Lublinie, Nr 5809, [Chełm] 16 VII 1921 r., odpis, s. 15. Zacytowany raport został przesłany z Komendy Policji Okręgu IV-go Lubelskiego do Wojewody Lubelskiego przy piśmie 25 VII 1921 r.; por. APL, UWL-WSP, sygn. 900, Komendant Policji Okręgu IV-go Lubelskiego do Wojewody Lubelskiego, Nr 8131/21, [Lublin] 25 VII 1921 r., odpis, s. 16. O tych wydarzeniach również w: APL, UWL-WSP, sygn. 900, Starosta Chełmski do Wojewody Lubelskiego, L. 20/P, Chełm 16 VII 1921 r., s. 4–6.*

laskiej doszło do rozruchów, w których brali udział Powstańcy Śląscy⁵⁴, natomiast w Zamościu zdążono z wprowadzeniem ekshibicji i udało się uniknąć wybryków powstańczych⁵⁵. Jednakże w wyniku wydarzeń chełmskich (i częściowo białskopodlaskich) nastawienie autochtonicznej ludności uległo przewartościowaniu. Ewakuowani na tereny województwa lubelskiego bohaterowie walk o Górny Śląsk stali się z symbolu pozytywnego – negatywnym. Nie kojarzyli się bowiem już z zabiegami o polskość Górnego Śląska, tylko ze zniszczeniami jakich dokonali w Chełmie.

W niniejszym, ograniczonym formą, opracowaniu zwrócono uwagę zaledwie na przykładowe działania podejmowane na rzecz plebiscytowców i terenów, na których miały zostać przeprowadzone plebiscyty. Nie zdecydowano się nawet na ukazanie jak wielką rolę w niesieniu pomocy miało jej instytucjonalizowanie w komitetach pomocowych. Tej ostatniej kwestii nie podjęto, bo ma ona jeszcze za dużo niewiadomych. Szczególnie kwestie powstawania i początkowej działalności takich komitetów są słabo rozpoznane, a zainteresowanie prasy ich działalnością ogniskuje się dopiero w czasie pomocy kierowanej powstańcom III powstania śląskiego, a tym samym w okresie, kiedy pomoc nie jest już kierowana na tereny, na których przygotowywane były plebiscyty. Nie można jednak pominąć informacji, że na terenie województwa lubelskiego działały komitety plebiscytowe o zasięgu administracyjnym (wojewódzkie, powiatowe, gminne, miejskie a nawet wiejskie⁵⁶) oraz komitety branżowe (kolejowy⁵⁷ i akademickie). Komitety te nie ograniczały się do działalności prowadzonej na miejscu, tylko przykładowo komitet akademicki miał przedstawiciela⁵⁸ lub przedstawicieli⁵⁹ w Bytomskim Komisariacie Plebiscytowym.

⁵⁴ APL, UWL-WSP, sygn. 900, Starostwo w Białej Podlaskiej do Wojewody Lubelskiego, L. 1323, [Biała Podlaska 19 VII 1921 r.], s. 11.

⁵⁵ APL, UWL-WSP, sygn. 900, Starosta [Zamojski] do Wojewody Lubelskiego, L. 4/21, Zamość 20 VII 1921 r., s. 17.

⁵⁶ APL, WPŁ, sygn. 29, „Postanowienie Wydziału Powiatowego Starostwa Łukowskiego”, [Łuków] 15 VI 1920 r., s. 201.

⁵⁷ E. Maj, *Narodowa Demokracja w województwie lubelskim w latach 1918–1928*, Lublin 2002.

⁵⁸ Błogosławiony ks. Stefan Grelewski od września 1920 do marca 1921 r. pracował w Miechowicach koło Bytomia reprezentując tam Uniwersytet Lubelski, zob. Archiwum Diecezjalne w Sandomierzu (dalej: ADS), Akta Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu (dalej: AKDS), bsygn., Akta Litteras Dimissoriales 1918–1925, x. M[ichał] Lewek [w imieniu: Polski Komisariat Plebiscytowy dla Górnego Śląska, Wydział Kościelny] do ks. Biskupa [Sandomierskiego], Nr dz. I.209/20, Bytom 16 XI 1920, b.n.s.; ADS, AKDS, bsygn., Akta Litteras Dimissoriales 1918–1925, ks. [August] Demski – proboszcz parafii Bożego Ciała w Miechowicach, „Testimonium morum”, Miechowice 25 III 1921, b.n.s.; Archiwum Uniwersyteckie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie (dalej: AKUL), Wydział Prawa kanonicznego (dalej: WPKan.), Akta osobowe studentów (dalej: AOS), sygn. PK 516, Teczka osobowa studenta: Grelewski Stefan ks., K. Wieczorek – sekr[etarz] okręgu VII w Miechowicach Biura [Polskiego] Komitetu Plebiscytowego, „Zaświadczenie dla studenta Uniwersytetu Lubelskiego Stefana Grelewskiego”, Miechowice 6 IX 1920, rkps, fol. 3; AKUL, WPKan., AOS, sygn. PK 516, Teczka osobowa studenta: Grelewski Stefan ks., S[tefan] Grelewski do Rektora Uniwersytetu Lubelskiego, Bytom 7 I 1921 r., mps podpisany, fol. 8; F. J[op] bp, *Księga diecezji sandomierskiej zamęczeni podczas drugiej wojny światowej (ciąg dalszy)*, Kronika Diecezji Sandomierskiej, R. 41: 1948, nr 6, s. 244.

⁵⁹ W odniesieniu do ks. Józefa Sznurowa nie jest pewne czy w Bytomskim Komisariacie Plebiscytowym reprezentował Uniwersytet Lubelski (którego był studentem) czy raczej diecezję sandomierską (której był klerikiem). Znane są bowiem dane o związkach z diecezją sandomierską (zob. ADS, AKDS, bsygn., Akta Litteras Dimissoriales 1918–1925, x. M[ichał] Lewek [w imieniu: Polski Komisariat Plebiscytowy dla Górnego Śląska, Wydział Kościelny] do ks. Biskupa [Sandomierskiego], Nr dz. I.209/20, Bytom 16 XI 1920, b.n.s.), a brak jak na razie potwierdzenia, że wyjechał na Górny Śląsk do prac plebiscytowych jako reprezentant Uniwersytetu Lubelskiego.

Na zakończenie warto zwrócić uwagę na dość nietypowy przykład oddziaływania na historię Lublina plebiscytu na Warmii, Mazurach i Powiślu. Po niekorzystnym dla Polski rozstrzygnięciu część aktywnych działaczy plebiscytowych, opowiadających się za polsnością Warmii, Mazur i Powiśla, musiała (ze względu na swe bezpieczeństwo) tereny te opuścić. Do takich osób zaliczał się Julian Dambek ze Starego Targu (powiat sztumski). Przeniósł się on wraz z rodziną do Stargardu Gdańskiego. W taki sposób opuścił Powiśle⁶⁰ także jego syn Zygmunt Edmund Dambek⁶¹, który 4 VII 1949 r. był jednym z dziewięciu⁶² członków komisji badających zmiany na obrazie Płaczącej Madonny Lubelskiej, a 5 VII 1949 r. wykonał badania makroskopijno-chemiczne cieczy spod oka wizerunku Madonny z lubelskiej katedry⁶³. Cud lubelski (pojawienie się łez na obrazie Madonny z katedry lubelskiej) miał miejsce 3 VII 1949 r.⁶⁴, a już 26 VIII 1949 r. Zygmunt Edmund Dambek został aresztowany w związku z komunistycznymi represjami organów ścigania wobec m.in. członków wzmiankowanej komisji⁶⁵. Gdyby Julian Dambek nie był zaangażowany w propolskie działania w czasie plebiscytu na Warmii, Mazurach oraz Powiślu i gdyby wraz z rodziną nie przeprowadził się po plebiscycie do Rzeczypospolitej, to jego syn Zygmunt Edmund nie brałby udziału w kampanii wrześnieowej po stronie polskiej⁶⁶ i zapewne nie trafiłby już w czasie II wojny światowej w okolice Lublina⁶⁷. Natomiast dzięki tej przeprowadzce wziął udział w pracach komisji badającej cudowny obraz, a m.in. jego działania na trwałe zapisały się dziejach społeczno-religijnych Lublina czasów stalinowskich⁶⁸.

Andrzej Albiniaak, Assistance of the population of Lublin Voivodeship in the preparation of plebiscites

Summary

The population of the Lublin Voivodeship assisted the areas where the plebiscites were to take place in many ways. Launching this form of assistance was related above all to the outbreaks of further Silesian uprisings. However, the help was not only offered to Upper Silesia as raising money for the plebiscite in Warmia and Masuria also took place. The Lublin Voivodeship area was also engaged in the search for persons qualified to take part in the plebiscites.

⁶⁰ Mariola Błasińska twierdziła, że Dambekowie opuścili Mazury a nie Powiśle.

⁶¹ M. Błasińska, *Cud. W 1949 r. Lublin stał się Częstochową*, Lublin 2019, s. 99.

⁶² *Ibidem*, s. 100–101.

⁶³ *Ibidem*, s. 110–113.

⁶⁴ *Ibidem*, s. 60 i nn.

⁶⁵ *Ibidem*, s. 100.

⁶⁶ Zygmunt Edmund Dambek brał udział w kampanii wrześnieowej na szlaku Radom – Dęblin – Lublin – Kowel – Równe; por. *Ibidem*.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ Autor składa serdeczne podziękowania Czesławie Albiniaak, Elżbiecie s. Monice Albiniaak CSDP, Annie Żuraw-Łopacie i Agnieszce Leśnik-Lewandowskiej za uwagi merytoryczne i językowe udzielone podczas pisania powyższego tekstu.

Andrzej Albiniak, *Hilfe von der Bevölkerung der Woiwodschaft Lublin bei den Vorbereitungen z den Volksabstimmungen*

Zusammenfassung

Die Bevölkerung der Woiwodschaft Lublin engagierte sich auf verschiedene Weise für die Gebiete, in denen Volksabstimmungen abgehalten werden sollten. Die Mobilisierung dieser Hilfe hing in erster Linie mit dem Zeitpunkt der nachfolgenden schlesischen Aufstände zusammen. Die Hilfe richtete sich aber nicht nur auf Oberschlesien, sondern man schloss sich der Kampagne an, um Geld für die Volksabstimmung in Ermland und Masuren zu sammeln. In der Woiwodschaft Lublin wurde auch Hilfe bei der Suche nach Personen geleistet, die zur Teilnahme an Volksabstimmungen berechtigt sind.

Andrzej Albiniak
Janów Lubelski (badacz niezależny)
renaldi@o2.pl

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne:

Archiwum Akt Nowych w Warszawie

- Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego, sygn. XIV/22

Archiwum Diecezjalne w Sandomierzu

- Akta Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu, bsygn., Akta Litteras Dimissoriales 1918-1925

Archiwum Narodowe w Krakowie

- Spuścizna Anny Haller, sygn. 3

Archiwum Państwowe w Lublinie

- Starostwo Powiatowe Hrubieszowskie, sygn. 305
- Starostwo Powiatowe Konstantynowskie, sygn. 63
- Starostwo Powiatowe w Lublinie, sygn. 161
- Urząd Wojewódzki w Lublinie (z dwudziestolecia międzywojennego) Wydział Społeczno-Polityczny, sygn. 900
- Wojewódzki Komitet Obrony Narodowej w Lublinie, sygn. 14
- Wydział Powiatowy w Łukowie, sygn. 29, 390
- Zbiór afiszów i druków ulotnych, sygn. 51, 967

Archiwum Państwowe w Lublinie oddział w Kraśniku

- Akta gminy Potok Górny, sygn. 983

Archiwum Państwowe w Lublinie oddział w Radzynie Podlaskim

- Akta gminy Tłuściec, sygn. 23
- Akta gminy Witulin, sygn. 22
- Akta miasta Białej Podlaskiej, sygn. 197

Archiwum Państwowe w Zamościu

- Zbiór afiszów, ogłoszeń i druków ulotnych, seria oświatowo-kulturalne, sygn. 1520
- Zbiór afiszów, ogłoszeń i druków ulotnych, seria polityczno-społeczna, sygn. 18, 19, 22

Archiwum Uniwersyteckie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie

- Wydział Prawa Kanonicznego, Akta osobowe studentów, sygn. PK 516

Instytut Północy im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie

- sygn. PTH-R-113

Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie

- sygn. 57505/104

Muzeum Zamojskie w Zamościu
– nr inw. MZ/412/AR

Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie
– rkps 1841/III

Źródła drukowane:

Haller[ówna] Anna

2014– *Szkoła w Janowie Lubelskim*, oprac. A. Albiniak, Janowskie Korzenie, nr 23 z 11 XI 2014, s. 3-17.

Mrozek Wiktor

1961 *Moje przeżycia w walkach narodowo-społecznych o wolność ludu śląskiego*, w: *Pamiętniki Powstańców Śląskich*, t. II, kom. red. F. Szymiczek, R. Hajduk, Katowice.

Ręgorowicz Ludwik

1976 *Wspomnienia śląskie i poznańskie z lat 1919–1934*, Opole.

Opracowania:

Albiniak Andrzej

2019 „*Teraz więc do walki: my do walki pieniężnej, Ślązacy orężnej*”. Kilka uwag o działaniach w czasie III powstania śląskiego, lubelskiego Uczniowskiego Komitetu Walki o Śląsk Górny, *Śląski Almanach Powstańczy*, t. 5. [w druku] *Siostra Błękitnego Generała w czasie pracy w Janowie Lubelskim* (artykuł przyjęty do druku w *Roczniku Lubelskim*).

Bender Ryszard

1981 *Echa powstań śląskich w Lubelskiem*, *Studia Śląskie*, seria nowa, t. 38.

1982 *Lublin a powstania śląskie*, w: *Encyklopedia Powstań Śląskich*, zesp. red. F. Hawranek, A. Kwiatek, W. Lesiuk, M. Lis, B. Reiner; Opole.

Błasińska Mariola

2019 *Cud. W 1949 r. Lublin stał się Częstochową*, Lublin.

Borowicz Dorota

2008 *Elementy propagandy w kartografii*, *Prace i Studia Kartograficzne*, t. 1: *Współczesne problemy metodyki kartograficznej*, red. M. Sirko, P. Cebrykow, Lublin.

2019 Kartografia narodowościowa w propagandowej walce o Śląsk po pierwszej wojnie światowej, *Śląski Almanach Powstańczy*, t. 5.

Caban Wiesław, Grzywna Józef

1977 *Stosunek społeczeństwa Kielecczyny do powstań i plebiscytu na Górnym Śląsku*, *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*, R. XXXII, nr 4.

Cygański Mirosław

1986 *Komitet Plebiscytowy Okręgu Łódzkiego i jego akcja pomocy dla ludności Górnego Śląska w latach powstań i plebiscytu (1919–1921)*, *Studia Śląskie*, t. 44.

Daszyńska-Golińska Z[ofia]

1919 *Śląsk dla Polski* (Odczyt, wypowiedziany d. 14/IX w Puławach), Lublin.

[jop] F[Franciszek] bp

1948 *Księża diecezji sandomierskiej zamęczeni podczas drugiej wojny światowej (ciąg dalszy)*, *Kronika Diecezji Sandomierskiej*, R. 41, nr 6.

Kowalczyk Stanisław, Łuczak Aleksander (oprac.)

1971 *Pisma ulotne Stronnictwa Ludowych w Polsce 1895–1939*, zebrał i oprac. S. Kowalczyk, A. Łuczak, Warszawa.

Maestri Giovanni Pietro [Jan Piotr]

- 1973 *Lublin i III powstanie śląskie w świetle prasy lubelskiej*, Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, R. 16, nr 2 (62).
1974 *Reakcja Lublina na wydarzenia trzeciego powstania śląskiego*, w: *Z walk o polskość Śląska 1919–1921*, red. I. Pawłowskiego, Opole.

Maj Ewa

- 2002 *Narodowa Demokracja w województwie lubelskim w latach 1918–1928*, Lublin.

Mazur Anna

- 2015 *Organizacje społeczne i ich rola w niesieniu pomocy (cz. II)*, Janowskie Korzenie, nr 24 z 3 V 2015.
2015a *Organizacje społeczne i ich rola w niesieniu pomocy (cz. III)*, Janowskie Korzenie, nr 25 z 11 IX 2015.
2017 *Opieka społeczna w powiecie janowskim w latach 1914–1945*, Prace z Dziejów Szkolnictwa i Opieki Społecznej w Polsce, red. M. Surdackiego, t. 18, w: *Źródła i monografie Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, nr 446, Lublin.

Monmonier Mark

- 1996 *Haw to Lie with Maps*, Chicago – Londyn.

Rosiak Roman

- 1972 *Pietrzykowski Józefat*, w: *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa – Łódź.

Trojńska Małgorzata

- 2009 *Pietrzykowski Jozafat (Józefat)*, w: *Słownik biograficzny miasta Lublina*, red. T. Radzik, A.A. Witusik, J. Ziółek; t. 3, Lublin.

Wojtkowski Andrzej

- 1969 *Katolicki Uniwersytet Lubelski 1918–1944*, w: *Księga jubileuszowa 50-lecia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, kom. red. S. Kunowski, W. Müller, ks. M. Rechowicz, Z. Sułowski, A. Wojtkowski; Lublin.

Wszelaki Krzysztof

- 2000 *Janów Lubelski w okresie międzywojennym*, w: *Janów Lubelski 1640–2000*, zesp. red. Z. Baranowski, B. Nazarewicz, J. Łukasiewicz; Janów Lubelski.
2010 *Janów Lubelski w okresie międzywojennym*, w: *Janów Lubelski 1640–2000*, red. Z. Baranowski, J. Łukasiewicz, B. Nazarewicz; Janów Lubelski.

Zieliński Władysław

- 1972 *Polska i Niemiecka propaganda plebiscytowa na Górnym Śląsku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.

Prasa:

Dodatek do „Ziemi Lubelskiej”

- 1919 [dodatek do] nr 347, 402

„Głos Lubelski”

- 1920 nr 22, 66, 78, 80, 81, 108, 127, 148, 178, 190
1921 nr 41
1925 nr 300

„Ziemia Lubelska”

- 1919 nr 372, 462